

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

M VZDELÁVANÍM
PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH
RÓMSKYCH KOMUNÍT

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Kód ITMS: 26130130051

číslo zmluvy: OPV/24/2011

Metodicko – pedagogické centrum

Národný projekt

**VZDELÁVANÍM PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT**

**Mgr. Jarmila Saxová
DejinyRómov I.ca**

2014

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum,
Ševčenkova 11, 850 01
Bratislava

Autor UZ: Mgr. Jarmila Saxová

Kontakt na autora UZ: Základná škola s materskou
školou, Školská 684, 053 33
Nálepko, Slovakia
www.zssmsnalepkovo.edupage.org

Názov: **Dejiny Rómov 1.ca**

Rok vytvorenia: 2014

**Oponentský posudok
vypracoval:** Mgr. Bibiána Krajňaková

ISBN 978-80-565-0943-2

Tento učebný zdroj bol vytvorený z prostriedkov projektu Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie.

Text neprešiel štylistickou ani grafickou úpravou.

3.4. Bývanie

Spôsob bývania je jedným z dôležitých ukazovateľov hospodárskej a kultúrnej vyspelosti obyvateľov. Na vzniku a vývoji obydlia sa základnou mierou podieľal spôsob života, podnebie i základný stavebný materiál. Tým, že sa Rómovia v rôznych skupinách pohybovali alebo usadili medzi rôznymi národmi, nebol ani spôsob a vývoj ich bývania jednotný.

Kočovný spôsob života si vyžadoval prenosné prístrešky, ktoré neslúžili ani tak k bývaniu v pravom slova zmysle ako skôr mali chrániť pred nepriaznivým počasím. Prvé správy máme v tomto smere z 15.storočia. Rómovia prichádzajúci do západnej Európy používali stany.

Tieto stany mali rôzne formy a veľkosti. Prenášali ich na koňoch, osloch, muliciach alebo vlastných chrbtoch. Pod stanmi žili uhorskí kočovníci len v lete. V zime sa utiahli do jaskýň a zemľanok. Zo správ, ktoré sa zachovali z tohto obdobia, môžeme usúdiť, že vo Francúzsku či v niektorých severských krajinách bolo bežné postarať sa Rómom o bývanie. Neskôr im zakazovali mestá vstup na ich územie. Neskôr si kočovní Rómovia navykli kupovať od roľníkov vozy, ktoré mali čiastočne aj funkciu obydlia. U nás používali malé rebrinové vozy, ktoré boli pomerne ľahké, a tým vhodné aj pre náročnejší terén. Dno voza vystlali senom alebo slamou, čím jednak tlmili nárazy z hrboľatých ciest, zároveň necítili chlad zo zeme a mohli sa takto na ňom i vyspať.

Vo voze mali uložené rôzne kusy odevu, periny, niekoľko kusov riadu(najmä hrniec a kotel na varenie), vedro na vodu, nože, niekoľko lyžíc, sekery, niektoré predmety dennej potreby, prípadne kováčske náradie. Vo voze boli tiež uložené stočené plachty a po vonkajších stranách pripevnené žrde, ktoré slúžili na stavbu stanu. Na voz sa priečne pripevnili tri alebo viac silnejších prútov ohnutých do poloblúka, ktoré niesli plachtu. Nie každý Róm mal svoj voz. Nezriedka jeden voz vlastnili i dvaja. Najčastejšie sa voz kupoval novomanželom. Stany si stavali len pri dlhšej zastávke. Najrýchlejším spôsobom bolo uvoľnenie plachty na jednej strane voza, ktorú na druhej strane upevnili o zem.

Stany mali rôzne formy a veľkosti. Najrozšírenejším boli kužeľovité, alebo mali formu štítu. Na postavenie stanu potrebovali žrde a celtovinu. V Albánsku sa v 19. storočí objavil aj voz, ktorý ťahalo 10-12 volov a na ňom bola chatrč pokrytá kôrou. Bohaté kočovné rodiny prešli v 20. storočí na iný typ pohyblivého obydľia, a to na maringotky. V prednej časti bola železná piecka alebo sporák, kuchynská skriňa s riadom, stôl, stoličky. V zadnej časti sa nachádzali postele. Na stenách nesmelo chýbať zrkadlo a niekoľko lacných obrázkov. Vo Francúzsku, Španielsku a niektorých západoeurópskych krajinách dodnes mnohí Rómovia kočujú. Kupujú si obytné prívesy – karavány.

Obytný príves – karaván

Polokočovné skupiny trávili zimu v zemniciach. Niektoré skupiny v nich bývali prechodne len v lete, iné v nich trávili celý rok. Zemnice boli 3-4 m dlhé, pokryté trstinou alebo mačinou a jediným otvorom bol vchod. Priestor bol preto tmavý a plný dymu. Na Slovensku boli zemnice obývané celý rok, alebo len sezónne. Zemnice si stavali tak, že do svahu vyhlúbili 2 metre dlhú a o niečo menej širokú jamu. Po bokoch jamy nahusto napichali hrubšie prútie. V strede jamy napichli kôl, ktorý bol hore vidlicovito rozoklaný. Vidlica niesla dva ďalšie drúky. Prúty priviazali o horné koly, navrch pokladali mačinu a ešte tenkú vrstvu hlíny. Dno jamy vystlali slamou, alebo niekoľkými kusmi handier. Priestor bol tak malý, že sa doň nezmesť žiaden kus nábytku. Pred chodom bol v zime udržiavaný malý oheň. Slúžil iba na ohrievanie ľudí alebo potravy. Varilo sa vonku na veľkom ohni. Takéto obydlie malo 4-5 ročnú životnosť. Potom sa musel postaviť nový. Zemnice mali rôzne varianty. Záviselo to od materiálu, hlíny a ľudí, ktorí ich stavali.

Zemnica

Prechodný typ medzi zemnicou a jednopriestorovým domčekom predstavovali polozemnice, ktorých sedlová strecha nesiahala až k zemi, ale bola na nízkych múrikoch. Od zemníc a polozemníc prechádzali Rómovia k jednopriestorovým domom. Rozdiel bol v použítom materiály. V oblastiach ihličnatých lesov stavali chatrče z dreva. V nížinatých oblastiach z hlíny. V horských oblastiach podľa vzoru domáceho obyvateľstva stavali zrubové domy a v nížinách z valčekov. Častejšie stavali z materiálov, ktoré mali poruke. Rôznosť materiálov

zvyšovala dojem ošarpanosti kolíb. Domčeky mali štvorcový alebo obdĺžnikový pôdorys, ktorý sa pred začatím stavby vyznačil kolíkmi.

Zrubový dom

Vnútorne zariadenie jednopriestorových obydlií bolo minimálne. Najdôležitejšia bola železná piecka, ktorej úlohou bolo vyhriať daný priestor. Spalo sa na slame alebo handrách. Niektoré rodiny mali zhotovenú primitívnu posteľ z dosák, na ktorej spávali rodičia a najmenšie deti. Okrem toho mali perinu, ktorú dostali darom od ostatného obyvateľstva, niekoľko kusov riadu, ako vedro na vodu, sekeru, jeden -dva nože, hrniec, dva-tri hrnčeky, rajnicu alebo misu,

Bývanie vo Veľkej Ide za I. republiky

niekoľko lyžíc , a to všetko poskladané v kúte za dverami alebo na polici. Ďalším rozšíreným typom boli dvojpriestorové obydlia. Vznikli pristavením užšej miestnosti k obytnému priestoru. Táto mala funkciu predsieni. Spočiatku sa táto miestnosť nijako neužívala. Obvykle sa tu ukladalo drevo na kúrenie, zemiaky a pod. Iba postupne začala nadobúdať funkciu kuchyne. Tu sa varilo najčastejšie v zime. Okrem sporáku tu postupne pribudla skriňa na kuchynský riad, stôl, lavica a stoličky. Izba už bola priestrannejšia a s nábytkom : aspoň dve postele, skriňa na šaty, stôl, stoličky a obrázky na stenách a zrkadlo. Mnohé ženy v snahe zlepšiť ich celkový vzhľad vymazávali steny hlinou, bielili vápnom. Natierali pestrými farbami, prípadne zdobili ornamentom. Výzdobu kreslili na priečelie domu, alebo len na spodnú časť do výšky okien. Zvolené motívy boli jednoduché. Neskôr pribudlo i maľovanie izieb. Predlohy si brali z prírody. Veľmi citlivo vyberali farby. Dvojpriestorové obydlia boli v mnohých rómskych osadách už v období prvej republiky. Problémom zostáva zariadenie týchto izieb. Jedna izba funguje ako spálňa s patričným nábytkom. Druhá izba je zariadená lešteným masívnym tmavým nábytkom, ktorý značne odčerpá finančné prostriedky, takže už neostalo na koberce. I preto tieto izby sú neútulné, pripomínajúce sklad nábytku. V týchto miestnostiach sa zhromažďujú drobné doplnky: pestrofarebné dečky, umelé kvety, zasklené fotografie a pod. Niektoré domy sú už na nerozoznanie od domov majority.

V súvislosti so spôsobmi bývania Rómov musíme sa ešte vrátiť k osídľovaniu. Forma osídľovania má svoje hlboké historické korene a je dôsledkom viacerých vonkajších a vnútorných činiteľov. Z Indie si doniesli aj kastovanie a to sa prejavilo v osídľovaní. Osady si zakladali v blízkosti osád domáceho obyvateľstva. Snaha po izolácii bola obojstranná. Kočovní Rómovia vyhľadávali miesta, kde bola voda, pastva pre kone a drevo. V hornatých oblastiach osídľovali lúky pod lesom v blízkosti potoka. Miesto, kde sa usadia si nemohli vybrať. Usadili sa tam, kde im to dovolilo domáce obyvateľstvo, prípadne im pozemok vyhradil zemepán. Tak vzniklo v 18. storočí najviac rómskych osád. Izolácia im vyhovovala, lebo si chceli uchovať čo najviac z tradičného spôsobu života. I v dnešnom období sa stretávame s rôznymi formami bývania Rómov. Od domov na nerozoznanie od ostatného obyvateľstva až po chatrče postavené z rôznych materiálov.

Novodobá chatrč

Vnútro chatrče

3.5. Rodinný a spoločenský život

3.5.1. Liečenie a hygiena

Kočovný spôsob života nedovoľoval Rómom venovať sa osobnej hygiene. Nedostatočná hygiena z nich robila obávaných prenášaateľov rôznych epidémií. Ešte horšia situácia bola u usadlých Rómov, ktorých domy boli postavené tesne vedľa seba. Spotreba závadných potravín a vody mala za následok časté ochorenia na týfus a iné epidemické nákazy. Nedodržiavali sa ani najzákladnejšie požiadavky hygieny. Okolie rómskych osád bolo znečistené zvyškami jedál a fekáliami. Čistenie odevu bolo neznámou vecou. Hlboko pod úroveň bola osobná hygiena. V dôsledku toho trpeli Rómovia mnohými chorobami, a keďže návšteva lekára bola pre nich neznámou vecou, liečili sa sami. Spôsoby liečenia spočívali v hľadaní príčin choroby. Kočovní Rómovia verili, že chorobu spôsobuje zlý démon, ktorý vnikol do tela chorého. Na základe tohto poznania, chorého liečili vyhánaním zlého ducha pomocou zaklínadiel. Takto sa Rómovia liečili v 19. storočí a na začiatku 20. storočia. Usadlí Rómovia postupne preberali liečebné procedúry od pôvodného obyvateľstva. Napr. pri bolení hlavy prikladali mokrý obklad, postrúhané zemiaky alebo hlavu ponorili do studenej vody. Aby im narástli dlhé vlasy, potierali si ich hadovou vodou, alebo brezovou vodou. Boľavé oči umývali v teplej vode alebo kvapkali šťavu z lupienkov kvetu volského oka. Jačmeň na oku pretierali jačmeňom. Na boľavé ucho prikladali vrecúško s teplým popolom alebo ovsom. Na boľavé zuby prikladali tabak, cesnak, soľ, slaninu alebo si ich oplachovali studenou vodou. Vykĺbené kĺby vedeli naprávať všetky šikovné ženy. Končatiny iba natiahli a vymasírovali

vodou. Menej bolo tých, ktorí vedeli naprávať zlomeniny. Zlomeninu natreli masťou, napravili, obložili do doštičiek a zafixovali. Na zlomeninu prikladali kostihoj, čerstvý alebo podrvený.

Kostihoj

Nedostatočná hygiena bola i u detí. Novorodeniatka sa síce kúpali, ale potom deti prišli do styku s vodou len pri hre. Kúpanie celého tela teplou vodou prichádzalo do úvahy len v prípade choroby. Pranie bolo pre väčšinu neznámou vecou. Iba v rodinách hudobníkov, robotníkov, priekupníkov koní, prali ženy niektoré časti odevu. Postel'né prádlo sa pralo menej. Používali pri tom mydlo a prádlo vyvárali. I napriek veľkému úsiliu sa nedarí ani v dnešnej dobe zlepšiť hygienické návyky rómskeho obyvateľstva.

3.5.2. Rodinný a spoločenský život

Rómovia sa svojim duchovným životom postupne priblížili obyvateľstvu v svojom okolí. I napriek tomu, že sa kočovné skupiny snažili o zachovanie tradičných zvyklostí, úplne sa im nepodarilo zabrániť prenikaniu prvkov z okolitých kultúr. Skupiny, ktoré sa pohybovali po Európe nemali jednotné normy rodinného a spoločenského života, zvyky. Rozdiely boli nielen pre rozdielne zamestnanie, ale i v rámci jednotlivých skupín, lebo ich podmieňovalo okolie. Kočovné skupiny predstavovali príbuzenské celky s vlastnou vnútornou organizáciou. Na čele stál vajda, ktorý mal rozhodujúce slovo v jej vnútorných záležitostiach a súčasne ju

zastupoval v úradnom styku s domácim obyvateľstvom. V niektorých rodoch bola funkcia vajdu dedičná. U väčšiny skupín bola funkcia vajdu doživotná. Za vajdu mohol byť zvolený len starší,skúsenejší muž. Od neho sa očakávalo, že bude v styku so žandármi či úradmi hájiť záujmy vlastnej skupiny. Aby imponoval aj vlastným súkmeňovcom, musel byť silný a bohatší ako ostatní. Preto aj vonkajšie znaky jeho moci boli predovšetkým vo väčšom množstve ozdôb, ako mali ostatní. Strieborné gombíky museli byť väčšie alebo aspoň početnejšie, retiazka masívnejšia, najlepšie zlatá, ako mali ostatní. Niektorí vajdovia mali aj ďalšie znaky svojej funkcie : palicu,pokrytú rôznymi magickými symbolmi a strieborný zriedkavejšie sklenený pohár. Aj na pohári boli magické symboly. Čím bola skupina menšia, tým bola nenápadnejšia a pohyblivejšia. Ľahšie si mohla zaobstarat' obživu. Ak bola rodina už veľká, rozdelila sa na menšie skupiny s vlastnými vajdami. Náčelníka celej skupiny volali hlavným vajdom. Aj keď skupiny neboli spolu, udržiavali medzi sebou spojenie pomocou mladých chlapcov, ktorí boli kuriérami a prinášali najnovšie informácie. Aby ich kuriéri našli, nechávali rómske skupiny značky na cestách a stromoch. Vajda určoval aj smer cesty a dĺžku zastávok. Príslušník skupiny, ktorý sa previnil tým, že zradil, alebo ináč sa prehešil proti tradičnej morálke, musel skupinu opustiť. Skupina bola pre jedinca všetkým : rodinou, domovom i vlasťou. Výnimočne sa ťažká zrada trestala i smrťou. Vajda mal dôležitú funkciu pri rodinných obradoch, v urovnávaní sporov a v iných záležitostiach. V podmienkach usadlého spôsobu života sa funkcia vajdu postupne obmedzovala. Vajda bol nápomocný richtárovi pri riadení života v rómskej osade. Vajda mohol riešiť len malé priestupky, väčšie už bol povinný hlásiť richtárovi. Ďalšou dôležitou osobnosťou skupiny bola phuri daj – stará matka. Takto nazývali ženu, ktorá bola inteligentnejšia ako ostatné a žila dosť dlho, aby nadobudla aj väčšie skúsenosti a vedomosti. Prísne dbala na dodržiavanie starých mravov, vyznala sa v liečení, poznala magické formule, pomáhala pri pôrodoch, zúčastňovala sa na obradných úkonoch a všetky ženy ju rešpektovali. Ostatné matky, ktoré mali na starosti obživu, sa snažili vychovať z detí svojich pomocníkov. Manželstvá sa pravidelne uzatvárali len medzi príslušníkmi rovnakých skupín.

Rómska nevesta

Iba v niektorých skupinách valašských Rómov sa ženy kupovali. Kúpou sa stala žena majetkom muža, respektíve rodiny. Dospievajúce dievča odchádzalo za mužom, synovia zostávali pri otcoch. Rodičov opatroval najmladší syn, ktorý sa od nich neoddelil ako starší bratia. Rómovia verili v posmrtný život a taktiež poverám. Prechod k usadlému spôsobu života znamenal aj zmenu v oblasti duchovnej kultúry. S tým súvisí aj zmena rodinného života. Pri usadlom spôsobe života vplyv domácej kultúry majoritného obyvateľstva bol oveľa intenzívnejší a trvalejší, lebo pôsobil sústavne. Na druhej strane usadlý spôsob života doniesol nové podmienky, a preto bolo potrebné si vytvoriť aj nové formy spolužitia. Snažili sa prebrať od roľníckeho obyvateľstva vo väčšej miere jeho kultúru, ale opäť to bolo niečo, čo doznievalo alebo bolo celkom prežitie.

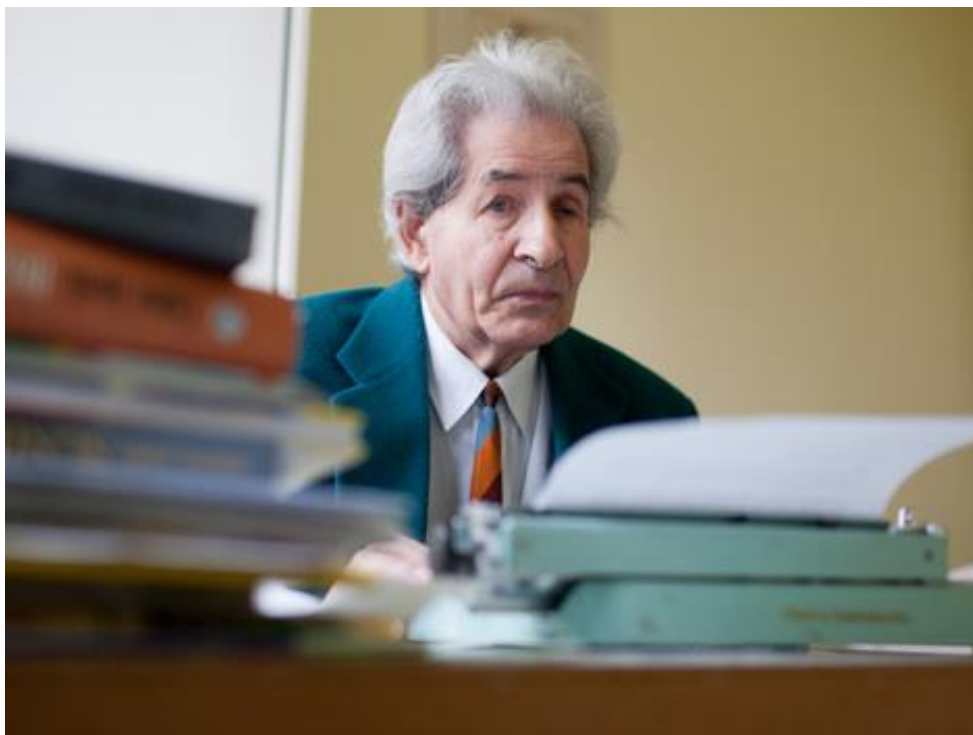
3.5.2. Rómska kultúra

Záujem o rómsku kultúru nastal po Folklórnom festivale vo Východnej v roku 1986. Tento program urýchlil vznik nových rómskych súborov, o Rómoch sa začali písať odborné články, nakrúcať televízne programy. Ďalší rozvoj nastáva po revolúcii 1989, kedy začali vychádzať v rómčine týždenníky, časopisy a v rozhlase a televízii pravidelné programy. Od roku 1993 pôsobí v Košiciach profesionálne divadlo Romathan. Medzi Rómami možno nájsť vynikajúcich predstaviteľov nielen v radoch hudobníkov, ale aj v iných oblastiach kultúry a ľudovej činnosti. Rómsku literatúru už dlhší čas reprezentuje spisovateľka Elena Lacková, autorka rómskych rozprávok.

Elena Lacková

Rómskym básnikom je Dezider Banga, ktorý je autorom siedmych básnických zbierok a okrem toho píše aj prózu.

Dezider Banga

Zo Šaštína pochádza prvý rómsky historik Bartolomej Daniel. Rómskej histórii sa venuje aj stredoškolský profesor Dr. František Godla, riaditeľ gymnázia v Sabinove.

František Godla

Zakladateľkou a prvou riaditeľkou divadla Romathan je Anna Koptová.

Divadelný súbor Romathan

